

LRT politinio neutralumo ir efektyvios valdysenos koncepcija

Parengta tarpuniversitetinės ekspertų
grupės

**Vilniaus
universitetas**

**VYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS**
MCMXXII

ISM

Tarpuniversitetinė akademinė grupė LRT politinio neutralumo ir efektyvaus valdymo koncepcijai sukurti

Iniciatyvinės grupės nariai, koncepcijos autoriai: *prof. dr. Auksė Balčytienė (VDU), asist. dr. Džina Donauskaitė (VU KF), doc. dr. Kęstas Kirtiklis (VU KF/FSF), doc. dr. Paulius Miliauskas (VU TF), prof. dr. Dalius Misiūnas (ISM), doc. dr. Donatas Murauskas (VU TF), prof. dr. Andrius Vaišnys (VU KF), partn. doc. Rytis Zemkauskas (VDU).*

Palaikymą teikiantys ekspertai: doc. dr. Saulė Milčiuvienė (VDU), doc. dr. Viktoras Bachmetjevas (VDU),

Tikslas: pasiūlyti visuomeninio transliuotojo LRT valdysenos koncepciją, kuri leistų toliau plėtoti profesionaliai valdomo ir nepriklausomo nuo politinės konjunkcijos ar kitų interesų LRT modelį, įtvirtinti LRT kaip žiniasklaidos grupės autonomiškumą, užtikrinti jo atskaitingumą visuomenei, veiklos efektyvumą, atsakingą išteklių naudojimą, skaidrumą ir misijos įgyvendinimą.

Ši koncepcija gali būti pamatas LRT įstatymo projektui parengti.

PREAMBULĖ

Spaudimas demokratijai yra globali ir pavojinga tendencija, pastaruoju metu pasiekusi ir Lietuvą. Dėl to svarbu, kad Ukrainoje vykstant karui, Europą atakuojant Kremliaus dezinformacijos kampanijoms, Konstitucijoje įtvirtintos demokratinės institucijos, ypač žiniasklaida, liktų atsparios vidaus ir išorės spaudimui, išlaikytų nepriklausomumą ir pasipriešintų autokratijos plitimui bei informacinėms manipuliacijoms.

Dabar Seime kelią skinasi nesubalansuota, su Lietuvos ir Europos teisės aktais, tarp jų – Europos žiniasklaidos laisvės aktu – nesuderinta bei didelės dalies profesionalių žurnalistų bendruomenės atmetama nauja LRT įstatymo redakcija. Tai kelia didelį susirūpinimą.¹

Augant grėsmėms demokratijai, viešojo intereso apsauga tampa ne formalia deklaracija, o būtina atsparios visuomenės sąlyga. Laikydami pozicijas, kad LRT valdyme turi būti išsaugota nepriklausomumo, demokratiškumo, skaidrumo ir dialogo principais grįsta funkcijų sistema, būtina jos misijai įgyvendinti, t. y. teikti nepriklausomą, visuomenei reikšmingą turinį, stiprinant demokratiją ir jos atsparumą šiuolaikinėms grėsmėms, skiriant deramą dėmesį kultūrai ir

¹ Europos Sąjungoje jau esama šalių, kuriose dėl politikų spaudimo žiniasklaida neteko savarankiškumo, o jos visuomeninė misija sumenko. Panašioms scenarijams kitose ES šalyse užkardyti Europos Komisija 2025 m. pabaigoje paskelbė Europos demokratijos skydo iniciatyvą ir ėmė skirti dar daugiau dėmesio Europos žiniasklaidos laisvės akto šalyse narėse įgyvendinimui. Nepaisant Europos bendruomenės susirūpinimo ir pastangų, situacija Lietuvoje dėl politikų siekio kištis į visuomeninio transliuotojo valdymą ir turinį – neeilinė. 2025 m. Seimas, bandydamas pasinaudoti Valstybės kontrolės LRT atlikto audito išvadomis, įsikišo į LRT valdymą: Seimo Audito komitetas perėmė LRT Tarybos funkcijas, svarstydamas išvadų turinį ir administracijos, atskaitingos Tarybai, veiksmus; Seime registruota LRT įstatymo pataisa generalinei direktorei atleisti. Šią pataisą buvo mėginta priimti skubos tvarka, ignoruojant ekspertų nuomonę ir kritiką, daugiataukstantinius protestus, tarptautinių organizacijų įspėjimus. Valdančiųjų Lietuvos politikų planus kritiškai įvertino Europos Tarybos Venecijos komisija (Europos komisija už demokratiją per teisę).

švietimui, plečiant visuomenės įtrauktį, teikiame šias keturiais pamatiniais principais paremtas LRT valdysenos gaires:

I. Standartas LRT veiklai ir valdysenai kyla iš Konstitucijos

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra įtvirtinęs konstitucinę visuomeninio transliuotojo sampratą, pažymėjęs, kad jis turi visuomenei teikti konstituciškai ir visuomeniškai reikšmingą informaciją, įskaitant tą, kurios teikimas privatiems transliuotojams verslo požiūriu yra nenaudingas.
2. Konstitucinis Teismas yra išskyręs pagrindinius visuomeninio transliuotojo misijos bruožus, pabrėždamas viešojo intereso užtikrinimą, nacionalinių interesų gynimą, demokratijos stiprinimą, pilietiškumo ugdymą, pagarbą teisei, visuomenės atvirumą ir toleranciją, kalbos ir kultūros puoselėjimą, kelio dezinformacijai užkardymą.
3. Visuomeniniam transliuotojui tenka konstitucinė pareiga įgyvendinti prevencinius demokratijos išsaugojimo veiksmus; taip pat prisidėti prie visuomenės ir valstybės saugumo, viešosios tvarkos, piliečių gerovės, jų teisių ir laisvių užtikrinimo².
4. Konstitucinis Teismas pabrėžė svarbią visuomeninio transliuotojo misijos dalį – siekti, kad jo skleidžiama informacija padėtų didinti socialinį kapitalą, mažinti socialinę atskirtį ir didinti socialinį solidarumą, stiprinti konstituciškai vertingus socialinius ryšius, pilietiškumą ir atvirą, teisingą, darnią pilietinę visuomenę, padėti visuomenei suvokti save kaip valstybinę bendruomenę – pilietinę tautą, didinti visuomenės kūrybinį potencialą, ugdyti civilizuotumą, ekologinę sąmonę, puoselėti visuomenės kultūrą, tautos kultūrinį bendrumą ir kultūros tęstinumą, žmonių saviraišką, skatinti racionaliai spręsti visuomenės ir valstybės problemas.
5. Specialus teisės aktas, tiesiogiai reguliuojantis visuomeninio transliuotojo veiklą ir įtvirtinantis jo valdymo principus, yra LRT Įstatymas. Jame aprašyta visuomeninio transliuotojo misija, funkcijos ir valdymo struktūra bei valdymo organų sąveika bei finansavimo modelis.
6. LRT misija – patikimos, pavyzdiniais naujienų kokybės standartais ir žanrų įvairumu grįstos informacijos sklaida: LRT žiniasklaidos grupė rengia ir publikuoja bei transliuoja aktualias naujienas, skirtas Lietuvos ir pasaulio lietuvių auditorijoms, užtikrinant suprantamą ir objektyvią ekonomikos, politikos, kultūros, švietimo, mokslo, sporto įvykių, sprendimų, problemų analizę, reiškinių ar sprendimų tyrimus, originalų ir kūrybišką pramogos turinį. LRT tenkina viešąjį interesą atstovauti socialinėms grupėms ir reaguoti į auditorijoms reikšmingiausius iššūkius arba konfliktus, būdama atsakingu visuomenės informavimo dalyviu.
7. LRT įstatyme žurnalistų redakcinis nepriklausomumas privalo būti įtvirtintas kaip principas.³

² LRKT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas.

³ Šiuo metu LRT įstatymo 3 straipsnyje apibrėžti veikimo principai yra bendri ir sudaro sąlygas nepaisyti redakcinės autonomijos. Pavyzdžiui, kontrolės ir neleistino kišimosi mechanizmu tapo politinio neutralumo principas. Vis dėlto principai turėtų būti suprantami kaip vertybinės gairės, kuriomis vadovaujasi žurnalistai, o ne matavimo sistemos.

II. LRT institucinė valdysena remiasi demokratiniu sprendimų priėmimu ir funkcinio pasidalijimu, atibojant administracinę, kūrybinę, turinio etikos ir administracijos priežiūros bei vizijos ir strategijos formavimo funkcijas.

8. Prasminga LRT organizacinėje struktūroje numatyti LRT visuotinio susirinkimo (Tarybos), Valdybos, Generalinio direktoriaus ir Piliečių asamblėjos organus bei jų atsakomybes, taip pat – vidaus audito ir skaitytojų redaktoriaus (etikos kontrolieriaus) pareigybes.
9. Administracines funkcijas atlieka Generalinis direktorius ir Valdyba. Kūrybinės funkcijos tenka LRT redakcijoms. Turinio etikos priežiūros funkcijos – skaitytojų redaktoriui (etikos kontrolieriui). Administracijos priežiūros funkcijos – Vidaus auditoriui. Vizijos ir strategijos formavimo funkcijos – LRT visuotiniam susirinkimui.
10. LRT visuotinio susirinkimo funkcijas atlieka LRT taryba. Jos sudėtis ir formavimo principai turi užtikrinti, kad LRT veiktų kaip visuomeninis transliuotojas, tarnaujantis viešajam interesui ir atspindintis skirtingų visuomenės grupių interesus bei požiūrius. Taryboje turėtų būti platus visuomenės atstovavimas, o jos nariai – ne deleguojami, bet skiriami atsižvelgiant į jų nepriklausomumą, patirtį ir reputaciją. Taryba atsakinga už strateginę priežiūrą ir viešąją atskaitomybę, tačiau ji neturi teisės tiesiogiai dalyvauti redakcijų veikloje ar daryti įtaką redakciniams sprendimams. Siekiant užtikrinti dar didesnę visuomenės įvairovės atstovavimą, prie LRT tarybos gali būti sudaroma patariamoji Piliečių asamblėja. Ji galėtų reguliariai teikti rekomendacijas dėl visuomenės informavimo kokybės ir strateginių krypčių, taip stiprinant skaidrumą bei pasitikėjimą institucija. Piliečių asamblėja būtų galimybė sukurti struktūruotą dialogą tarp visuomenės ir visuomeninio transliuotojo valdymo, stiprinant pliuralistinės demokratijos idėją visuomeninio transliuotojo veikloje.
11. Į Valdybą nariai turėtų būti atrenkami remiantis profesionalumo, patirties darbo valdymo struktūrose ir reputacijos kriterijais.
12. Atsižvelgiant į tai, kad LRT valdybos nariai būtų profesionaliai atrenkami ir administruotų LRT, LRT Taryba būtų išlaisvinta nuo Valdybai būdingų funkcijų, kurias vykdo dabar, ir galėtų susitelkti ties analize, strategija, visuomeninio transliuotojo vizija, visuomenės interesų atstovavimu. Valdybai tenka strateginio valdymo atsakomybė (pvz., stambūs pirkimai, organizaciniai pertvarkymai).
13. LRT generalinis direktorius – pareigūnas, vadovaujantis LRT viešajai įstaigai ir atskaitingas LRT valdybai, laimėjęs viešąjį konkursą šioms pareigoms eiti. LRT generalinį direktorių konkurso tvarka 5 metų kadencijai išrenka Valdyba. Esant šiurkštiems darbo drausmės pažeidimams, Valdyba gali atleisti generalinį direktorių ir nesibaigus kadencijai.
14. LRT generalinis direktorius ir Valdyba atsiskaito Tarybai. Taryba kasmet rengia ir viešai pristato misijos įgyvendinimo ir viešojo intereso atstovavimo ataskaitas, kuriose – ir matavimai pagal iš anksto sutartus rodiklius, taikomus ir tarptautinėje praktikoje, pasitelkiant profesionaliai ir nepriklausomai atliekamas apklausas ir tyrimus.

III. LRT kūrybinė veikla grindžiama redakcinių sprendimų autonomiškumo, savarankiškumo, turinio nepriklausomumo ir atskaitingumo auditorijai principais

15. Visuomeninis transliuotojas yra viešojo intereso reiškėjas. Vadinasi, visuomeninis transliuotojas visuomet turi išlikti nepriklausomas nuo partikuliarių – privačių ar grupinių – interesų (politinių, ekonominių ar kitokių)⁴. Viešasis interesas – Lietuvos visuomenės poreikio gauti LRT misija apibrėžta informaciją apie naujausius pasaulio ir Lietuvos įvykius tenkinimas, laikantis konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių bei nediskriminavimo. LRT šį interesą tenkina atsižvelgdama į auditorijų aprėptį Lietuvoje ir svetur, atlikdama visuomenės informavimo, pramogos ir pasaulio pažinimo funkcijas.
16. Visuomeniniam transliuotojui turi būti užtikrinamas nepriklausomumas laisvės rinkti ir rengti informaciją požiūriu, t. y. redakcinis nepriklausomumas. Kitaip tariant, LRT žiniasklaidos priemonių redakcijoms turi būti laiduojama teisė laisvai, be išorinio kišimosi, paisant konstitucinės visuomeninio transliuotojo misijos, nustatyti programų struktūrą, laidų turinį, laiką ir kt. Taip pat įstatymų nustatyta tvarka savarankiškai organizuoti ir vykdyti savo veiklą per nepriklausomas nuo valdžios institucijų, pareigūnų, politinių partijų ir organizacijų, kitų asmenų (be kita ko, privačių (komercinių) transliuotojų) visuomeninio transliuotojo valdymo institucijas⁵.
17. LRT yra žiniasklaidos grupė, kurią sudaro šios žiniasklaidos priemonės:
- LRT radijo programos (1), (2), (3).
 - LRT televizijos programos (1), (2), (3).
 - LRT naujienų portalas (1) lrt.lt
 - LRT paskyros mobiliosiose platformose ir socialiniuose tinkluose.
- Kiekviena žiniasklaidos priemonė pagal jos paskirtį ir pobūdį turi redakcijas. Kūrybinį redakcijų nepriklausomumą užtikrina redakcijų vadovai. Į laidų arba publikacijų turinio kūrimą kiti LRT valdymo organai kištis negali. Laidų ir publikacijų priežiūrą vykdo tik informacijos vartotojas, teikiantis atsiliepimus ir LRT įstatuose numatyta tvarka gaunantis atsakymus, arba LRT etikos kodekso laikymąsi prižiūrintis pareigūnas – skaitytojų redaktorius (etikos kontrolierius).
18. Žurnalistinio turinio kūrimas – tai sritis, kurioje veikia profesionalios žurnalistikos atstovai, vadovaudamiesi profesiniais standartais ir redakcinės atsakomybės principais. LRT kokybės standartams užtikrinti gali turėti kvalifikacijos ir kompetencijų mokyklą (centrą).

IV. LRT finansinis nepriklausomumas sudaro būtinas prielaidas institucinei nepriklausomybei ir profesionalumui užtikrinti

19. Konstitucinė visuomeninio transliuotojo misija suponuoja būtinumą sudaryti materialiąsias, organizacines, finansines sąlygas visuomeniniam transliuotojui veiksmingai vykdyti savo konstitucinę misiją. Taigi visuomeninio transliuotojo pobūdis ir

⁴ LRKT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas.

⁵ LRKT 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas.

konstitucinė misija suponuoja ir valstybės priedermę ne tik įsteigti visuomeninį transliuotoją, bet ir pareigą užtikrinti jo veiklą ir pareigą skirti deramą finansavimą.⁶

20. Konstitucija netoleruoja – atsižvelgiant į viešąjį interesą – nacionalinio visuomeninio transliuotojo nepakankamo (ar sumažinamo) finansavimo iš valstybės biudžeto, kai tuo siekiama pažeisti jo nepriklausomumą ir šitaip daryti įtaką transliuojamoms programoms ir laidoms⁷.
21. Finansavimo modelis turi būti grindžiamas visišku ir pakankamu valstybės biudžeto lėšų skyrimu informacinei (naujų, analizės, tyrimų), pramogos (kultūros ir sporto laidų), pažintinei (švietimo ir edukavimo laidų) funkcijoms atlikti; tai užtikrina turinio kokybę bei pasiekiamumą.
22. Apibrėžiant poreikius pagal LRT žiniasklaidos priemonių struktūrą ir naudojamą technologijas, turėtų būti sudaromas perspektyvinis finansavimo planas susiejant lėšų skyrimą su surenkamų mokesčių dydžiu. Kiekvienais biudžetiniais metais pateikiama ir vertinama išlaidų ataskaita. Šis modelis turi būti aprašytas LRT įstatyme.

⁶ LRKT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas.

⁷ LRKT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas.